

23rd International Interdisciplinary Conference

२३ वी आंतरराष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद, पुणे

**'The Contribution and Achievements of Men in
Various Spheres at National and International Levels'**

**'देश आणि विदेशातील विविध क्षेत्रातील
पुरुष कर्तृत्वाचे योगदान'**

Editors

■ Lyudmila Sekacheva ■ Dr. Vitthal Shivankar ■ Dr. Snehal Tawre
■ Dr. T. S. Bhosale ■ Dr. Shivling Menkudale ■ Dr. Sanjay Nagarkar

तेविसावी

आंतरराष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद, पुणे

देश आणि विदेशातील विविध क्षेत्रातील

पुरुष कर्तृत्वाचे योगदान

The Contribution and Achievements of Men
in Various Spheres at National and
International Levels

संपादक

- लुदमिला सेकाचेव्हा ● डॉ. विठ्ठल शिवणकर ● डॉ. स्नेहल तावरे
- डॉ. टी. एस. भोसले ● डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे ● डॉ. संजय नगरकर

स्नेहवर्धन प्रकाशन

पुणे

अनुक्रमणिका

- पुरुष कर्तृत्वाच्या निमित्ताने... - संपादक / ७
- १. यशवंतराव चव्हाण यांचे आर्थिक व सामाजिक विकासातील योगदान डॉ. पी. बी. पाटील / ९
- २. प्रतिसरकार संस्थापक, समाजसुधारक क्रांतिसिंह नाना पाटील डॉ. राजेंद्र सोनावले / १६
- ३. राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान डॉ. सचिन चव्हाण / १९
- ४. ...तरीही आगरकर उरतात ते कोणते? डॉ. शीतल पाटील / २५
- ५. कोयना जलविद्युत प्रकल्पाच्या निर्मितीत मा.यशवंतराव चव्हाण व लोकनेते बाळासाहेब देसाई यांचे योगदान प्रा. डॉ. विश्वनाथ पवार / २९
- ६. सातारचे प्रतिसरकार : स्वातंत्र्य संग्रामाच्या इतिहासातील एक सुवर्णपान प्रा. डॉ. अशोक खाडे / ३४
- ७. कॅप्टन रामभाऊ लाड : तुफानी स्वातंत्र्यसेनानी प्रा. डॉ. गौरी पाटील / ३९
- ८. स्वातंत्र्यसैनिक रामचंद्र विठ्ठल पुदाले (सूर्यवंशी) यांच्या जीवनकार्याचा आढावा प्रा. प्रतिभा पुदाले / ४६
- ९. क्रांतिकारकांचे कृतिशील वारसदार : स्व.कॉम्रेड शिवाजी दौंडे (अण्णा) प्रा. आशा मडावी / ५०
- १०. महात्मा जोतीराव फुले यांचे कृषीविषयक विचार आणि भारतीय शेतकऱ्यांच्या वर्तमानकालीन समस्या प्रा. अनिता ममलथ्या / ५५
- ११. महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे अस्पृश्यता निवारणाचे कार्य प्रा. धनेश गवारी / ६३
- १२. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे देशाच्या जडणघडणीतील योगदान प्रा. युवराज साबळे / ७२
- १३. पुरोगामी विचारांचे सामाजिक सेवक - मा. व्ही. वाय. (आबा) पाटील प्रा. सतीश मस्के / ७७
- १४. छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज : सर्वांगपूर्ण राष्ट्रपुरुष प्रा. स्वाती मगदूम / ८२

पुरोगामी विचारांचे सामाजिक सेवक - मा. व्ही. वाय. (आबा) पाटील

- प्रा. सतीश अशोक मस्के

जीवन परिचय -

स्वातंत्र्यपूर्व काळात कृष्णा नदीच्या काठी वसलेल्या व संपूर्ण भारतील पहिले रुस्तम ए - हिंद किताब मिळवणारे पैलवान विष्णुपंत चव्हाण यांच्या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या पैलवान विष्णुपंत नागराळे या छोट्यासा गावामध्ये १३ ऑगस्ट १९४१ रोजी भागिर्धी यशवंत पाटील यांच्या पोटी शेतकरी कुटुंबात जन्म झाला. आबांचे वडील यशवंत बळवंत पाटील हे नागराळे गावातील एक शेतकरी होते.

आबांचे प्राथमिक शिक्षण प्राथमिक मराठी मुलांची शाळा या ठिकाणी झाले. त्यानंतर माध्यमिक शिक्षणासाठी ते जवळच असणाऱ्या प्रतिनिधी हायस्कूल, कुंडल या ठिकाणी आले. नाना पाटील विद्यार्थी वसतिगृह या ठिकाणी राहून आबांनी सन १९६२ साली आपले माध्यमिक शिक्षण पूर्ण केले. याच काळात त्यांना क्रांतिअग्रणी जी. डी. बापू लाड यांच्याकडून सामाजिक बांधिलकी, समाजसेवेचे संस्कार व फुले, शाहू, आंबेडकर, कर्मवीर आण्णा, क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या विचारांचे व कार्याचे बाळकडू मिळाले.

माध्यमिक शिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर महाविद्यालयीन शिक्षण पूर्ण करण्यासाठी छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा या ठिकाणी प्री. डिग्री (आर्ट) बी. ए ला प्रवेश घेतला. एफ.वाय.बी.ए. ला असताना प्राचार्य बॅ. पी. जी. पाटील, प्रा. एन. डी. पाटील (दाजी), डॉ. बी. एस. पाटील, प्राचार्य आर. डी. गायकवाड यांचेकडून आबांना सामाजिक बांधिलकी व सत्यशोधक चळवळीचे संस्कार त्यांच्यावर झाले. याचा फायदा त्यांच्या पुढील जीवनात झाला. आबांनी १९६४ - १९६६ साली राजाराम कॉलेज, कोल्हापूर या ठिकाणी बी. ए. पदवीचे शिक्षण पूर्ण केले व राज्यशास्त्र या विषयाचा पदवीधर म्हणून बाहेर पडले. पण याचा काळात कोल्हापूर पंढरी ही शाहूंच्या विचारांनी पावन झालेली भूमी होती. शाहू महाराजांनी आपल्या संस्थानात केलेली विविध कामे या सगळ्याचा परिणाम आबांच्या वैचारिक जडणघडणीवर झाला.

पुरोगामी विचारांचे सामाजिक सेवक - मा. व्ही. वाय. (आबा) पाटील ७३ ७७

आबांच्यावर थोर व्यक्तींच्या प्रभावाचे पडसाद त्यांच्या संपूर्ण व्यक्तिमत्त्वावर झाले. गावातील गरीब लोकांना रोजगार उपलब्ध झाला पाहिजे, त्यांची मुले शिकली पाहिजेत, तरच त्या कुटुंबाचा आणि पर्यायाने गावाचा विकास होईल, यासाठी आबा सातत्याने प्रयत्न करत. जी मुले अभ्यासात खरोखर हुशार आहेत, परंतु आर्थिक पार्श्वभूमी बेताची अशा मुलांना शिक्षणाची दारे खुली करणे, गावातील शेतकऱ्यांच्या समस्या व त्या सोडण्यासाठी विविध शेतीविषयक चर्चासत्रांचे आयोजन, दलित लोकांच्या समस्या सोडवणे अशा गावांतील प्रत्येक गरजू लोकांसाठी आबा अहोरात्र धडपडत असतात.

आबांचे शिक्षण क्षेत्रातील कार्य -

बी. ए. (राज्यशास्त्र) पदवीचे शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर त्यांची १७ जून १९६६ रोजी हायस्कूल, कुंडल येथे माध्यमिक शिक्षक म्हणून नेमणूक झाली. या काळात क्रांतिअग्रणी जी. डी. बापू लाड यांच्या प्रेरणेने गांधी एज्युकेशन सोसायटी व नाना पाटील विद्यार्थी वसतिगृहाच्या संचालक मंडळावर निवड, गांधी एज्युकेशन सोसायटीचा खजिनदार म्हणून सेवेची संधी पर्यवेक्षक, उपमुख्याध्यापक, मुख्याध्यापक म्हणून पदोन्नती झाली. या संस्थेत काम करत असताना जी. डी. बापू लाड यांच्या प्रेरणेने कालोचित अधिक दोन स्तरांवरील किमान कौशल्यावर आधारित अभ्यासक्रमांना गती, विद्यालयात संख्यात्मक व गुणात्मक वाढीसाठी गुणवत्ता सुधार प्रकल्प उपक्रमाची कार्यवाही, बापूंच्या प्रेरणेने शिक्षण बचाओ अभियानांतर्गत, प्राथमिक शिक्षणासंबंधी शासनाला सूचनांचा अहवाल सादर शिक्षणाच्या खासगीकरणाला विरोध व उत्पादक कौशल्यावर आधारित अभ्यासक्रमाच्या मागणीसाठी जागृती मोहिमेत पुढाकार घेऊन त्यात यश प्राप्त केले. आमदार प्रकाश मोहाडिकर, आमदार तात्या सुळे. टी. डी. लाड, धो. ल. थोरात, गळदगे सर यांच्या बरोबर शिक्षक लोकशाही आघाडी (टी. डी. एफ.) व विभागीय शिक्षक संघटनेच्या कार्यात पुढाकाराने सहभाग, शिक्षक व शिक्षण समस्यावर प्रबोधन व आंदोलनात विशेषत्वाने भागीदारीने सहभाग घेतला. गोरगरिबांच्या मुलांना शिक्षणापासून वंचित ठेवणाऱ्या महाराष्ट्र शासनाच्या शैक्षणिक श्वेतपत्रिकेच्या विरुद्ध प्रा. एन. डी. पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली शिक्षण बचाओ समितीतर्फे झालेल्या जनजागृती कार्यक्रमात व आंदोलनात हिरिरीने सहभाग घेतला. प्राथमिक व उच्च शिक्षणातील विविध शिक्षक संघटनांतील, समाजवादी विचारांच्या शिक्षक व संघटनांच्या फेडरेशनचे संस्थापक व प्रमुख कार्यकर्ते म्हणून अहोरात्र काम केले. व त्यांच्या समस्यांना वाचा फोडली.

आबांचे सामाजिक कार्य -

लहानपणापासून आबांच्यावर शाहू, फुले, आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव

देश आणि विदेशातील विविध... पुरुष कर्तृत्वाचे योगदान ७४ ७८

पाटील, क्रांतिसिंह नाना पाटील, क्रांतिअग्रणी जी. डी. बापू लाड यांचा विचारांचा प्रभाव होता. आपण समाज्याचे काहीतरी देणे लागतो. या विचारांनी आबांनी अनेक पुरोगामी विचाराने कार्य केली. नागराळे गावच्या सर्वांगीण विकासासाठी गावात सामाजिक व सांस्कृतिक एकात्मता वाढावी. युवकांच्या कला गुणांना संधी मिळावी. लोकरंजनातून लोकप्रबोधनाच्या उद्देशांनी गावातील युवकांनी स्थापन केलेल्या उठावेव नाट्यमंडळात पुढाकाराने सहभाग फिर्याद व देवता या नाट्यप्रयोगात कलाकार म्हणून सहभाग घेत होते. नागराळे. गावातील युवकांनी गोर-गरीब विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक मार्गदर्शन व शैक्षणिक साहित्य मदत, तसेच गावात वाचनालय सुरू करणेच्या हेतूने कर्मवीर भाऊराव पाटील विद्यार्थी संघटनेची स्थापन केली व संघटनेचे पहिले अध्यक्ष म्हणून काम केले.

आबांच्या रक्तामध्येच पुरोगामी विचार असल्यामुळे त्यांनी शेतकरी कामगार पक्षाचे नेते क्रांतिअग्रणी जी. डी. बापू लाड यांच्या प्रेरणेने नागराळे, तासगाव येथील सावता माळी मठात बापूंच्या मार्गदर्शनाखाली पुरोगामी विद्यार्थी संघटनेची स्थापना सन १९६४ साली केली. या संघटनेचे संस्थापक सदस्य, काही काळ जिल्हा व राज्याचे अध्यक्ष, गरीब विद्यार्थ्यांना मदत, गुणवत्ता वाढ व कष्टकरी घरातील विद्यार्थी हिताला बाधक शासकीय धोरणे बदलणेसाठी प्रबोधन, संघटन व संघर्षात सक्रिय सहभाग आणि पुढाकार होता. १९६९ सीमा भागातील मराठी भाषिक विद्यार्थ्यांना न्याय मिळावा या मागणीसाठी शे.का.प. च्या वतीने आयोजित जेल भरो आंदोलनात पुरोगामी विद्यार्थी संघटना तुकडीचे संघटन व नेतृत्व केले या आंदोलनात मुंबई ऑर्थर रोड जेलमध्ये चौदा दिवसांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा आबांना भोगावी लागली.

नागराळे गावातील विद्यार्थी, युवकांच्या सहभागाने गावातील ग्रामविकास वाचनालयाच्या स्थापना सन १९७५ साली झाली. या वाचनालयाच्या स्थापनेत आबांचा मोठा वाटा होता. वाचनालयाला 'ब' वर्ग वाचनालय म्हणून मान्यता मिळवून वाचनालयाच्या मालकीची स्वतंत्र तीन मजली इमारत उभारण्यात पुढाकार घेतला. वाचनालयाच्या वतीने करीअर गायडन्स सेंटर व श्रीमती भागीरथी यशवंत पाटील यांच्या स्मरणार्थ २९ सप्टेंबर अंधश्रद्धा निर्मूलन संकल्प दिन व परिवर्तनवादी व्याख्यानमाला हे युवक व लोकोपयोगी उपक्रम आबांच्या सक्रिय करण्यात पुढाकाराने सुरू करण्यात आले.

नागराळे गावातील श्री भैरवनाथ ग्रामविकास सहकारी सोसायटी, सर्व पाणी पुरवठा संस्था व ग्रामपंचायतीचा कारभार पारदर्शक लोकाभिमुख व्हावा. त्यातून गावाचा व सभासदांचा विकास घडावा. म्हणून सातत्याने कोणताही अभिनिवेश न बाळगता व पंचकमिटीच्या कारभारात हस्तक्षेप न करता या सर्व संस्थांना

पुरोगामी विचारांचे सामाजिक सेवक - मा. व्ही. वाय. (आबा) पाटील ७४ ७९

आवश्यक ते सहकार्य व मार्गदर्शन करण्यात आबांचा नेहमी खरीचा वाटा असतो. या सान्याचा परिपाक असा की नागराळे गावातील सार्वजनिक संस्थेतील कारभार पारदर्शक सुरू आहेत, तसेच ६५ वयावरील नागरिकांना शासन धोरणाप्रमाणे सोयी व सवलती उपलब्ध देण्यासाठी ज्येष्ठांना इतर देशांतील ज्येष्ठांप्रमाणे पेन्शन मिळावी हा हेतू मनात ठेवून आबांनी नागराळे गावातील ज्येष्ठ लोकांसाठी सत्यदूत ज्येष्ठ नागरिक संघटना स्थापन केली.

१४ नोव्हेंबर २०११ ला क्रांतिअग्रणी डॉ. जी. बापू लाड कालवश झाल्यानंतर शिवाजी विद्यापीठातील कार्यक्षेत्रातील विचारवंतांच्या विचारमंथनातून बापूंच्या कार्याचे खरेखुरे स्मारक व्हावे. या भूमिकेने २०१२ रोजी स्थापन झालेल्या क्रांतिअग्रणी डॉ. जी. बापू लाड फाउंडेशनच्या स्थापनेत सहभाग आणि कार्याध्यक्ष पदाची जबाबदारी आबांच्या खांद्यावर देण्यात आली व आबांनी ती यशस्वीरीत्या पार पाडली. स्वातंत्र्य, समता आणि न्यायासाठी संघर्ष म्हणजे विद्रोह या भूमिकेने महाराष्ट्रात कार्यरत असणारे थोर विचारवंत आ. ह. साळुंखे यांच्या प्रेरणेने विद्रोही सांस्कृतिक चळवळीमध्ये सक्रिय सहभाग, तसेच सांगली, परभणी, राहुरी संमेलन संघटनात्मक कामात भागीदारी, सांगली संमेलनाला पलूस तालुक्यातून एक लाखाचा निधी व एक मूठ धान्य या उपक्रमातून दहा पोती धान्य लोकसहभागातून मिळवून दिले. राहुरी संमेलनात प्रतिसरकार आणि क्रांतिअग्रणी डॉ. जी. बापूंच्या स्वातंत्र्य चळवळीवरील रथ विचार यात्रेत पुढाकाराने सहभाग घेतला.

ग्रामीण भागातील श्रमिक, कष्टकरी, प्रतिभावंत कवी लेखकांना अभिव्यक्त होण्यास संधीची गरज लक्षात घेऊन व साहित्यातील नवनिर्मितीला प्रोत्साहन देण्यासाठी किरण शिंदे यांच्या सहकार्याने समर्थ कला, क्रीडा, सांस्कृतिक मंडळ, पलूस यांच्यावतीने प्रतिवर्षी संमेलन आयोजित केले जातात त्या साहित्य संमेलनाच्या पूर्व तयारीमध्ये आबांचा सक्रिय सहभाग असतो.

अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती पलूस- शोषित समाजाला मंत्र, तंत्र, जादूटोणा, नवस, भूतबाधा इतर अघोरी प्रथा, खोट्या रूढी - परंपरा, चालीरीती, याद्वारे देव - धर्माच्या नावाखाली लुबाडणाऱ्या भोंदू बाबांचे पितळ उघडे पाडून समाजाला विवेकी, विज्ञाननिष्ठ दृष्टिकोन देण्यासाठी व डॉ. दाभोळकरांच्या बलिदानातून साकारलेल्या जादूटोणा विरोधी कायद्याचे प्रबोधन व अंमलबजावणीसाठी पलूस येथे अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीची शाखा आबांच्या पुढाकाराने सुरू करण्यात आली.

क्रांतिअग्रणी डॉ. जी. डी. बापू लाड, क्रांतिवीर नागनाथ अण्णा नायकवडी, प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील, आचार्य शांताराम बापू गरुड यांच्या विचाराचा व देश आणि विदेशातील विविध... पुरुष कर्तृत्वाचे योगदान ७४ ८०

आचाराचा वसा आणि वारसा चालविणाऱ्या कार्यशक्तीतील एक निःस्पृह कार्यकर्ता म्हणून आबांना सामाजिक मान्यता आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची -

१. विठ्ठलनामा - व्ही. वाय. (आबा) पाटील
२. पुरोगामी सामाजिक कार्यकर्ते व्ही. वाय. (आबा) पाटील - मा. अरुण आण्णा लाड

ॐॐ

पुरोगामी विचारांचे सामाजिक सेवक - मा. व्ही. वाय. (आबा) पाटील ॐ ८१

23rd International Interdisciplinary Conference Pune

